

آینه میراث ۳۲

فهرست مطالب

سخن نخست، ایران خاستگاه نظریه اتمی
دکتر پرویز ادکایی

■ مقالات

لحظه تحویل سال اعتدالی/ دکتر رحیم رضازاده ملک
یکی از موضوعاتی که هر ساله در جامعه ایرانی، مورد دقت نظر و بعضاً بحث قرار می‌گیرد لحظه تحویل سال اعتدالی و به تبع آن روز هفته نوروز است. آنچه که امروزه به عنوان لحظه تحویل سال اعلام می‌شود، با عنایت به پیشرفتهای دانش مکانیک سماوی و دقت ابزار رصدی است. لہذا، این سؤال به ذهن هر ایرانی خطور می‌کند که: چون نوروز یکی از کهنترین آیینهای ایرانیان است، در آن گذشته‌های دور که دانش مکانیک سماوی و ابزارهای رصدی به حد کمال کنونی نرسیده بود، ایرانیان، لحظه تحویل سال را چگونه تشخیص می‌دادند و آیا تشخیص ایشان با آنچه امروزه تشخیص می‌شود، تفاوت داشته است یا نه؟

در این مقاله، هم شیوه محاسباتی پیشینیان برای تشخیص لحظه تحویل سال اعتدالی، با استناد به مدارک علمی و تاریخی در دسترس، و هم روش محاسباتی در نجوم امروز، البته به اختصار، توضیح و تبیین شده است.

قطره ای از دریا/ دکتر محمود عابدی

نورالدین عبدالرحمان جامی (درگذشته ۸۹۸ ه. ق.) بیش از دیگر شاعران ایرانی، با امیر خسرو دهلوی و آثار او انس و الفت داشته و در کار و حال هر دو مشابهت‌ها و همانندی‌های قابل ملاحظه است که عبارتند از: ۱. هر دو در حیات هنری خود، معطوف به گذشته‌اند. ۲. هر دو دیوان خود را به چند بخش تقسیم کرده‌اند. ۳. امیر خسرو در

منظومه قرآن‌السعدین عناوین فصول و ابواب کتاب را به صورت قصیده‌ای موزون مرتب نموده، جامی نیز بسیاری از عناوین قصاید خود را موزون کرده است. ۴. هر دو اثر منشور پدید آورده‌اند. ۵. هر دو با تصوف رابطه دارند.

نگاهی به حقائق التفسیر/ اکبر ثبوت

حقائق التفسیر تألیف ابو عبدالرحمن سلمی (۳۳۰ ۴۱۲ ه. ق.) یکی از کهن‌ترین و مهمترین تفاسیر عرفانی قرآن کریم است. سلمی در تفسیر اشاری خود، روش تأویل به شیوه صوفیان را به کار گرفته و معانیی از آیات قرآن عرضه کرده که با آنچه از ظاهر آنها برمی‌آید متفاوت است. شیوه او در تفسیر و نیز محتویات کتابش مورد اعتراض بسیاری از علمای اهل سنت قرار گرفته، و برخی از آنها نیز تفسیر او را ارج نهاده‌اند. بیشترین اقوال نقل شده در حقائق التفسیر متعلق یا منسوب به امام صادق (ع)، ابن عطاء، حلاج و ابوالحسین نوری است. سلمی پس از تألیف حقائق التفسیر، منقولات دیگری از امامان و مشایخ طریقت را فراهم آورد و آن را کتاب زیادات حقائق التفسیر نام نهاد.

در این مقاله، پس از ذکر نکاتی درباره حقائق التفسیر، به بررسی و نقد نظریات لوئی ماسینیون و بولس نویا درباره روایات تفسیری منسوب به امام صادق (ع) پرداخته شده، چابهای مختلف مجموعه تفسیری مزبور ذکر گردیده، و در پایان، تحریفات، تصحیف و اغلاط حقایق التفسیر چاپ سید عمران شمرده شده و نکته‌هایی درباره زیادات حقائق التفسیر آمده است.

مهرهای مالکیت/ دکتر محسن

جعفری مذهب

در این گفتار، مهرهای مالکیت دستنوشته‌های مورد بررسی و معرفی قرار گرفته که مربوط به یک مالک است و افزون بر حرکت نقش و خط مهرها از سادگی به پختگی، نشانگر تحول و حرکت فکری صاحب مهر نیز است. مالک دستنویس مذکور، مهرهای مختلف خود را بر روی یک برگ ثبت کرده است. دو مهر مربع به سوی خارج کتاب و دو مهر بیضی به سوی داخل کتاب نقش بسته است.

حکمت یمانی/ علی اوجبی

آموزه‌ها و اندیشه‌های فلسفی و کلامی حکمای ایرانی،

در نتیجه شرح حال مختصر دوست دیوانه / مصور نیز نادرست ارائه شده است.

در این مقاله، پس از بررسی منابع معدود شرح حال دوست دیوانه / مصور، به ذکر اشتباهات محققان در اختلاط نام و شرح حال او با دیگر هنرمندان همنام وی پرداخته شده است.

تصنیف و تصحیف / احسان الله شکراللهی طالقانی

از ابعاد مهم تأثیر اسلام بر جامعه بشری، که ناشی از تأکید بر امر علم آموزی است، وسعت بخشیدن به دامنه کتابت، استنساخ و خوشنویسی است. کاتب در این تمدن، هویتی روحانی و حرمت آمیز یافت، اما علی رغم همه اهمیت و قداستی که در قرون اولیه اسلام برای امر کتابت به وجود آمد، به مرور، صبغه خوشنویسی و پرداختن به زیبایی شناسی خط بر دیگر آداب نسخه نویسی از قبیل رعایت صحت و امانت در انتقال متن پیشی جست و شایستگی های اولیه لازم برای یک کاتب از قبیل دقت و سواد در هاله ای از فراموشی و اغماض، کمرنگ شد تا در نتیجه آن تصحیفات و تصرفات فراوانی از این رهگذر به دست نوشته های تمدن ایران و اسلام راه یافت.

برای آگاه ساختن اهل علم و نیز کتاب، آثار چندی در خصوص تصحیف به رشته تحریر درآمده و شکایاتی نیز از جانب مؤلفان و مصنفان نسبت به برخی کاتبان و خوشنویسان ایراد گردیده، که حاکی از تغییر و تبدیل محتوای آثار ایشان است، که در این گفتار به طور خلاصه به علل آن پرداخته می شود.

■ در جستجوی نسخ

نسخه خطی بیان الحقایق / دکتر هاشم رجب زاده
بیان الحقایق از جمله آثار رشیدالدین فضل الله همدانی است. بنا به آنچه مؤلف خود در مقدمه کتاب دیگرش لطایف الحقایق اشاره کرده، این اثر در بردارنده هفده رساله است. این رساله ها کلامی و بیشتر در تفسیر قرآن نگارش یافته، و منظور مؤلف از نگارش آنها آشتی دادن میان فلسفه و کلام است.

نسخه ای ناقص از بیان الحقایق در کتابخانه مجلس شورای اسلامی محفوظ است که در سده هشتم هجری کتابت شده و در بردارنده ده رساله از هفده رساله بیان الحقایق است. در برخی از منابع، رساله های بیان الحقایق در بیست عنوان فهرست شده است. در این گفتار، به معرفی

همواره در شبه قاره هند مورد توجه بوده و بسیاری از دانشوران این سرزمین، تحت تأثیر آرای فیلسوفان ایرانی قرار گرفته و در آثار خود به استفاده، تبیین و شرح آثار آنها پرداخته اند.

در این گفتار، فهرستی از دانشمندان هند که به نوعی نفیاً یا اثباتاً درباره آموزه های فلسفی کلامی میرداماد سخن گفته اند، ارائه شده است.

تاریخچه علوم بلاغی / دکتر مصطفی ذاکری

علمای ادب از سده دوم هجری، به معانی قرآن و تفسیر کلمات و عبارات آن روی آوردند و در خلال این بحثها به طور پراکنده، نکات بلاغی را نیز مورد توجه قرار دادند. این مباحث به تدریج به معانی احادیث پیامبر (ص) و معانی اشعار عرب هم تسری یافت و در کتابها مورد توجه قرار گرفت. در دو سه قرن نخست هجری، بسیاری از علما به نوشتن کتابهایی با عنوان معانی القرآن پرداختند، و بعد از این آثار، ادبای آن روزگار، به مجازات قرآن، نقد الشعر، نقدالنثر و... پرداختند و زمینه را برای تألیف و تدوین کتابهای مستقل در دانش بلاغت فراهم آوردند. به عقیده بسیاری از محققان، کتاب البدیع ابن معتر (کشته شده در ۲۹۶ ق) نخستین کتاب بلاغی به زبان عربی است. با تألیف کتابهای دلائل الاعجاز و اسرار البلاغه به قلم عبدالقاهر جرجانی (متوفی ۴۷۱ ه.ق) علم معانی و بیان پایه گذاری شد و هرچه بعد از این آثار تألیف شده، تلخیص، شرح و تفصیل آنهاست.

دوست دیوانه / دوست مصور / کفایت کوشا

دوست دیوانه / مصور، از نخستین شاگردان بهزاد و از استادان نسل اول نگارگران دوره صفوی است که در منابع معدود موجود، تنها به ذکر نام او بسنده شده و هیچ اطلاعی از زادگاه، سال تولد، نحوه پرورش و ورود او به دربار شاه طهماسب صفوی ارائه نشده است. همیتقدر درباره او معلوم است که از دربار شاه طهماسب صفوی رویگردان و پس از سفر به هند به ملازمت همایون پادشاه پیوسته است.

در ذیل مرقع بهرام میرزا و شاهنامه شاهی دو رقم به نامهای دوست مصور و استاد دوست محمد مصور ثبت شده است، همچنین در منابع دیگر از وجود دو استاد دیگر به نام دوست محمد خبر داده شده، و همین همنامی این هنرمندان دوره صفوی، باعث اختلاط شخصیت و شرح حال آنها در پژوهشهای برخی از پژوهشگران معاصر شده، و

نسخه خطی بیان الحقایق (محفوظ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی) پرداخته شده است.

چند نسخه خطی باقی مانده از یک مدرسه کرامیه

نیشابور/ محمد کاظم رحمتی

مجموعه خطی شماره ۱۲۴۰۵ کتابخانه آستان قدس رضوی، که توسط برخی از عالمان کرامیه نیشابور در قرن پنجم هجری کتابت شده و یکی از معدود آثار باقی مانده از مدارس نیشابور قرن پنجم و ششم هجری است، در بردارنده هفت رساله است و از انجامة برخی از این رساله‌ها می‌توان اطلاعات تازه‌ای از عالمان کرامیه نیشابور دریافت:

۱. ابی محمد حامد بن احمد بن جعفر بن بسطام طحیری، صاحب مدرسه‌ای در نیشابور بوده است. ۲. تولیت این مدرسه بر عهده عمر بن محمد حامدی (درگذشته ۵۱۶ ه.ق) و احتمالاً پدرش ابوبکر محمد بن حسن حامدی در محله باب عزره بوده است. عبارت وقف صحیفه سجادیه تصریح دارد بر آنکه عمر بن محمد حامدی عهده‌دار تولیت این مدرسه بوده است. اما اینکه پدر او نیز تولیت این مدرسه را بر عهده داشته، مستنبط از عبارت واقف رساله فی شهر رجب است.

میرزا عبدالله افندی و یادداشت‌های وی درباره میراث

مکتوب شیعه در بحرین/ رسول جعفریان

الفوائد الطریفه اثر میرزا عبدالله افندی مؤلف ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، در بردارنده مطالب و فواید پراکنده‌ای است از جمله: متن کامل برخی رسائل، برگزیده‌ای از کتابها، یادداشت‌هایی از پشت نسخه‌های خطی کهن درباره علما و اجازات آنان، و شرح حال افراد یا بیان تاریخ ولادت و وفات دانشمندان نامی. ذکر فهرست منابع بحار الانوار علاوه بر مجلسی از مقدمه این کتاب، با حواشی توضیحی خود افندی درباره برخی از دست‌نوشته‌های آن، و نیز ارائه فهرستی از کتابهایی که می‌تواند به منابع بحار الانوار افزوده شود، جزو بخشهای مفصل الفوائد الطریفه است.

یکی از فواید مهم این کتاب، اطلاعات و یادداشت‌هایی است که افندی اکثر آنها را از آنچه در بحرین و قطیف و روستاهای آن نواحی از نسخه‌های خطی نفیس و عتیق رویت کرده، فراهم آورده است. بسیاری از این یادداشتها از پشت نسخه‌های خطی، که اکنون از آنها آگاهی در دست

نیست، تهیه شده و به همین دلیل از اهمیت بسیار برخوردارند.

در این گفتار، شماری از میراث مکتوب شیعه، که میرزا عبدالله افندی آنها را در بحرین و نواحی آن رویت کرده، مورد معرفی قرار گرفته است.

■ نقد و بررسی

ارمغانی از اقلیم پارس/ جویا جهانبخش

فهرست نسخه‌های خطی بنیاد فارس‌شناسی فهرستی است تازه انتشار یافته که عهده‌دار معرفی نسخه‌های خطی متعلق به این بنیاد می‌باشد. گفتار حاضر به معرفی فهرست یاد شده می‌پردازد و شماری از نسخه‌های مهم این فهرست را برمی‌شمارد.

از میراث ادب حماسی ایران/ سجّاد آیدنلو

کوش‌نامه منظومه‌ای است سروده حکیم ایرانشاه بن ابی‌الخیر (حدوداً در سالهای ۵۰۰ تا ۵۰۴ ه.ق) و موضوع آن، روایت زندگی هزار و پانصد ساله کوش پیل دندان (فرزند کوش، برادر ضحاک) است. در دستنویسهای موجود از مجمل التواریخ و القصص نام ناظم به دو صورت «ایران‌شان» و «ایران‌شاه» ضبط شده و مصحح منظومه، ضبط «ایران‌شان» را درست‌تر دانسته است. با توجه به رواج نام «ایران‌شاه» از همان دوره سراینده کوش‌نامه تا سده نهم هجری، اطلاق نام «ایران‌شاه» بر سراینده کوش‌نامه درست‌تر است.

کوش‌نامه بر پایه یگانه نسخه شناخته شده آن (دستنویس کتابخانه موزه بریتانیا) بازنویس و تصحیح شده و به دلیل وجود اغلاط فراوان در کتابت نسخه، مصحح درباره برخی از ابیات و تعبیرات، حدسهایی را مطرح کرده و ضبط اصل نسخه را در پاورقی آورده است.

نقد و معرفی تصحیح الشجرة الالهیه/ عبدالله صلواتی

الشجرة الالهیه فی علوم الحقائق الربانیة تألیف شمس‌الدین محمد شهرزوری، از حکمای اشراقی و فیلسوفان سده هفتم هجری، و در بردارنده پنج رساله است: رساله نخست: در مقدمات و تقسیمات علوم، رساله دوم: در ماهیت الشجرة و تفصیل علوم آلی منطقی، رساله سوم در اخلاق، تدبیر منزل و تدبیر مدن (سیاست مدن)، رساله چهارم: در علوم طبیعی، رساله پنجم: در علوم الهی و اسرار

نیم نگاهی به نسخه‌ی زیبای جهانگیر / حسن عاطفی

نسخه‌ی زیبای جهانگیر اثر مطربی سمرقندی (۹۹۶ هـ. ق) در معرفی شعرای سده‌ی دهم و نیمه‌ی نخست سده‌ی یازدهم سرزمینهای شرقی قلمرو زبان فارسی (ماوراءالنهر، افغانستان، شبه‌قاره) و شماری از شعرای ایرانی مقیم این سرزمینها، و ذکر برخی از وقایع تاریخی نواحی مذکور، در سال ۱۰۳۵ هـ. ق به رشته‌ی تألیف درآمده است. مؤلف در سفر خود به هند، با گفته‌های جهانگیر پادشاه، کتاب خود را تکمیل و به وی اتحاف کرده است.

در چاپ این کتاب، اغلاط املائی، تحریف و تصحیف، کاستی و افزونی در ابیات، برخی توضیحات نادرست و نابسامانیهای دیگر قابل مشاهده است که در گفتار حاضر، مختصراً باز نموده شده است.

المحیط بلغات القرآن بو جعفرک بیهقی / محمود نظری

المحیط بلغات القرآن تألیف ابوجعفر احمد بن علی بن محمد مقری بیهقی، معروف به بوجعفرک بیهقی (۴۷۰ هـ. ق) است. این کتاب در هشت فصل تألیف شده است. مؤلف، ابتدا در برابر واژه‌های قرآنی، معادل فارسی آنها را ذکر کرده، سپس جمع یا جمعهای عربی آنها را آورده، آنگاه به ویژگیهای صرفی، اشتقاقی، نحوی و بلاغی و... پرداخته است. وی در بسط موضوع، به آیات قرآنی استناد جسته و از اقوال مفسران، راویان، نحویان و لغویان، و گهگاه اشعار شاعران در تأیید و اثبات نظرات خود استفاده کرده است.

آغازی نکو برای انجامی شایسته / حسین مسرت

کتابخانه‌ها و مراکز نگهداری نسخه‌های خطی و نیز مجموعه‌های پراکنده این آثار مکتوب در ایران بسیار است و لازمه‌ی آگاهی بر میراث مکتوب اسلامی ایرانی و تهیه و تدوین فهرستگان مشترک دستنویسهای فارسی و عربی، در گرو شناسایی این مراکز و مجموعه‌ها، و فهرستنگاری نسخه‌های خطی موجود در آنها است. در همین راستا و به همین منظور، کتاب گنجینه‌ی دستنویسهای اسلامی در ایران تألیف و تدوین گردیده و در آن مشخصات مجموعه به همراه فهرستهای چاپی، نسخ خطی آنها یاد شده است. در این کتاب، نام بسیاری از مجموعه‌های خطی به دلیل عدم اطلاع و نیز نبود فهرست دستنویسهای آنها ذکر

رسالة دَوْم الشجرة الالهية به مباحث منطقی اختصاص یافته و ساختار آن متأثر از تنظیم صناعی مباحث در منطق اشارات بوعلی است، اما شهرزوری برخلاف بوعلی، به تفصیل از صناعات خمس سخن گفته است. وی در این رساله، بسیاری از مباحث منطقی شرح حکمة الاشراق خود را آورده است. رسالة سَوْم الشجرة الالهية تلخیص و ترجمه‌ی آزاد اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی، با تنظیم فصول و تقسیمات متفاوت است. شهرزوری در اغلب موارد، مباحث نظری اخلاق ناصری را در این بخش حذف کرده است.

در این مقاله، پس از معرفی الشجرة الالهية و تبیین محتوای آن، به معرفی اجمالی برخی از مباحث منطقی این کتاب (طرح جهت برای قضایای شرطیه، تفاوت معنوی قضیه‌ی موجبه و سالبه، انتقاد از حدّ ارسطویی و موضوع منطقی) پرداخته شده، سپس نقاط قوت تصحیح کتاب (تعیین منابع فکری شهرزوری، معرفی تفصیلی نسخه‌های مورد استفاده و...) ذکر گردیده، و در پایان برای توضیح و فهم بهتر متن الشجرة الالهية برخی از مطالب آن با شرح حکمة الاشراق مقابله شده است.

تسهیح نسخه‌ی خطی / عمادالدین شیخ الحکامی

میرزا محمد مهدی استرآبادی، از تاریخنگاران و منشیان مشهور دوره‌ی نادری و مؤلف آثاری چون دره‌ی نادره و تاریخ جهانگشای نادری است. مجموعه‌ی منشآت او با عناوین انشاء الدرر و مخزن الانشاء به صورت سنگی به چاپ رسیده است.

در تحریر تازه‌ای که از گزیده‌ی منشآت او صورت گرفته، نواقص و اشکالاتی قابل مشاهده است که عبارتند از:

عدم استفاده از نسخه‌های چاپ سنگی و نسخ خطی معتبر و کهن منشآت استرآبادی، عدم ارجاع به منابع معتبر برای نگارش شرح حال استرآبادی و ارائه‌ی اطلاعات ناقص و غیر مستدل درباره‌ی او، عدم اعمال نشانه‌های ویراستاری و پاراگراف بندی در متن کتاب، در پی هم آوردن اشعار مختلف الوزن و القافیه بدون علامت فاصل، نبود نمایه‌های متعدد (فهرستهای چندگانه‌ی واژگان، اصطلاحات و ترکیبات، اشعار، آیات، احادیث، جملات عربی، کتب و...)، وجود اغلاط محتوایی و چاپی فراوان و...

نشده است، نیز به دلیل استفاده از قهارس و منابع قدیمی، آمار و اطلاعات داده شده، نارسا و ناقص است. در گفتار حاضر، شماری از مجموعه‌های خطی یزد، که در گنجینه دست‌نویسهای اسلامی از آنها یاد نشده، معرفی گردیده است.

■ رساله‌ای در احوال و آثار شیخ بوعلی سینا/دکتر عارف

نوشاهی، دکتر معین نظامی

این رساله بنا به تصریح مؤلف، در سال ۱۰۴۱ ه.ق تألیف شده است. نام مؤلف در دو نسخه خطی مورد استفاده، ذکر نگردیده و احتمالاً نوشته پیر محمد بن شیخ جلال قنوجی (درگذشته ۱۰۸۰ یا ۱۰۸۵ ه.ق) است. نظام الدین احمد گیلانی (۹۹۳ زنده ۱۰۷۱ ه.ق) نیز رساله‌ای در شرح احوال ابوعلی سینا نگاشته که در کتاب شجره دانش او قرار گرفته است. برای تعیین مؤلف حقیقی رساله، سنجش متن آن با نسخه خطی شجره دانش نیز ضروری است.

مؤلف رساله، وقایع زندگانی ابوعلی سینا را از تولد او آغاز کرده و به ترتیب زمانی تا وفات او به نوشته مؤلف در ۴۲۳ ه.ق به پایان برده است. مؤلف در خلال مطالب، نبوغ ابوعلی سینا در حکمت، و عادات و اطوار و مزاج او را نمایانده است. در پایان رساله، عنوان پانزده اثر ابوعلی سینا ذکر شده است.

در تصحیح رساله، از دو دستنویس محفوظ در کتابخانه مرکزی دانشگاه پنجاب (لاهور) استفاده شده است.

۱. نسخه خطی شماره ۱۱/۱۲۳ Aphl (برگهای ۳۲۷-۳۵۳).

۲. نسخه خطی شماره ۶۵/۶۰۳ Pll (برگهای ۱۲۳-۱۲۷).

■ در آستانه تحقیق

شرحی بر زندگانی مورخ و اثری گمنام از دوران شاه

صفی/دکتر محسن بهرام نژاد

تاریخ شاه صفی تألیف ابوالمفاخر بن فضل الله الحسینی سوانح نگار تفرشی، تاریخ‌نگار و سراینده دوره شاه عباس و شاه صفی اول، و دربردارنده تاریخ چهارده سال زمامداری شاه صفی از آغاز تا مرگ وی است. از زندگی مؤلف، اطلاعاتی در دست نیست. همین قدر معلوم است که وی برادر میرمحمد حسین تفرشی (از رجال دوره شاه عباس اول) و مدتی نامعلوم شاگرد میرزا ابراهیم حسینی همدانی بوده است. تاریخ شاه صفی افزون بر ارائه آگاهیهای سودمند از

اوضاع سیاسی و نظامی ایران در دوره حکومت شاه صفی، از لحاظ اشتغال بر اطلاعات پراکنده اجتماعی، شرح حال رجال دوره صفوی، آگاهیهای جغرافیایی درباره شهرها، قریه‌ها و موقعیت آنها و... نیز مهم است.

تاکنون سه نسخه خطی از این اثر، شناخته شده است:

۱. دستنویس شماره ۳۸۴ کتابخانه چستریتی ۲.

دستنویس محفوظ در افغانستان ۳. دستنویس شماره

۲۳۳۹ کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.

■ نگاهی به جوابات اهل الموصل فی العدد و الرویة/سید

محمدرضا حسینی جلالی، ترجمه و تتمیم جویا جهانبخش اینکه آیا ماه رمضان همیشه سی روز است یا بیست و نه روز هم می‌تواند شد و نقصان می‌تواند پذیرفت، از مسائل مورد اختلاف دانشمندان امامی در آغاز غیبت کبری بوده است و ایشان را به دو گروه «أصحاب عدد» و «أصحاب رویت» تقسیم کرده. گفتار حاضر با عنایت ویژه به رساله‌ای از شیخ مفید در دفاع از نظریه أصحاب رویت و رد نظریه أصحاب عدد، پرونده این بحث تاریخمند را بر می‌رسد.

■ معرفی

پژوهشی مفصل در تهران شناسی/سید علی آل داود

نخستین مطالعات منظم تهران شناسی در دوره قاجار به ویژه در دوران بلند سلطنت ناصرالدین شاه صورت گرفت. در میان تحقیقات معاصرین درباره تهران، حق تقدم با اثر مرحوم عبدالحجّه بلاغی نائینی است. پس از وی، دکتر حسین کریمان به پژوهش در جغرافیای تاریخی ری و تهران پرداخت و بهترین پژوهش او در این باره، کتاب تهران در گذشته و حال است. آثار مرحوم جعفر شهری نیز درباره تهران از ویژگی خاصی برخوردار است.

درباره شهر تهران در چند دهه اخیر، پژوهشهای گسترده‌ای شکل گرفته، که این کتاب مفصل‌ترین اثر در تهران پژوهی است و مؤلف بیشتر منابع و مآخذ موجود را دیده و اطلاعات لازم را از آنها استخراج کرده است. با وجود فواید مترتب بر این کتاب، اشکالاتی بر آن وارد می‌باشد که به آن می‌پردازیم.

طرح و تدوین مورخان امپراتوری عثمانی/ نصرالله

صالحی

نگارنده چندی پیش، در حین جستجو در سایت‌های مربوط به تاریخ عثمانی در اینترنت، به طور کاملاً تصادفی

مجلد دوم از کتاب نخست ناسخ التواریخ مختص گزارش وقایع دوره خلافت سه خلیفه نخستین (ابوبکر بن قحافه، عمر بن خطاب و عثمان بن عفان)، و مجلدی از آن مربوط به اصحاب پیامبر (ص) است.

نویسنده ناسخ التواریخ هر چند شیعه است، اما کتاب خود را فارغ از تعصبات مذهبی نوشته، و اصولاً همه منابع او آثار اهل سنت را دیده است. وی آنچنان که خود اشاره کرده، همه جزئیات وقایع را به دقت ضبط و ثبت کرده و هر جا از موضوع و مطلبی سخن رفته، کوشیده است تا نکته‌ای را ناگفته نگذارد و به همین جهت به تمام کتابهایی که درباره موضوع مورد نظر نوشته شده، مراجعه کرده است.

ضمیمه ها

جنگ معانی / تدوین احمد گلچین معانی؛ به اهتمام پرویز گلچین معانی

جنگ حاضر، شامل منتخبی از اشعار شعرا و رجال علمی، ادبی، تاریخی و سیاسی است که توسط زنده‌یاد احمد گلچین معانی (۱۳۷۹-۱۳۹۵ ه. ش) از متن پژوهان و فهرست‌نگاران و نسخه‌شناسان نامی ایران، تدوین شده است.

این اثر مجموعه‌ای است کسکول مانند، حاوی نکات ظریف و لطیف، و مطالب شیرین و دلنشین تاریخی و ادبی، که برای همه طبقات خواندنی و جذاب است.

در این نوشته‌ها هیچ داستان جعلی و حکایت ساختگی و نادرست وجود ندارد و تمامی از منابع موثق و معتبر با ذکر عصر و زمان و نام کامل هر شخص و مشخصات و نشانی محل کتاب و حتی شماره نسخه خطی و نام کتابخانه معین شده است. بیشتر این مطالب گلچینی از نسخ خطی و کتاب‌های چاپ سربی قدیم، که نسخه‌های آنها نادر و کمیاب است، استخراج شده‌اند و به همین سبب دسترسی به منابع و مآخذ یاد شده در ذیل هر یک از نوشته‌ها برای اهل تحقیق و پژوهش سودمند است. این مجموعه شامل سرفصل‌های مختلف تحت عناوین ماده تاریخ‌ها، مطایبات، بدیهه‌گویی، حماقت، فراست، پرسش و پاسخ، حوادث مهم تاریخی و... که به اهتمام پرویز گلچین معانی، فرزند ایشان به عنوان ضمیمه شماره ۷ فصلنامه آینه میراث به چاپ رسیده است.

به سایت بسیار مهم و ارزشمندی به نام «مورخان امپراتوری عثمانی» برخورد. از آنجا که پیش از این، کتابی با عنوان تاریخ عثمان پاشا را از ترکی عثمانی ترجمه کرده و نویسنده آن را به تصریح مصحح کتاب (یونس زیرک)، «گمنام» دانسته بود، هیچگاه تصور نمی‌کرد که روزی نام نویسنده این اثر معلوم شود. اما خوشبختانه با یافتن این سایت، نه تنها نام نویسنده که شرح احوال او نیز به خوبی دانسته شد. به همین سبب با توصیه سردبیر محترم آینه میراث، اقدام به نوشتن معرفی کوتاهی از این سایت نمودم تا شاید مورد استفاده خوانندگان فصلنامه قرار گیرد.

ماتناداران کهن ترین گنجینه نسخه های خطی /

آندرانیک هویان

گنجینه ماتناداران (ارمنستان) یکی از کهن ترین مخازن نسخه‌های خطی در جهان است. در این گنجینه بیش از ده هزار دستنویس در رشته‌های مختلف علوم و هنر می‌توان یافت که به زبانهای فارسی، عربی، یونانی، سریانی، لاتین، حبشی و... نوشته شده است. منابع و مدارک مهم تاریخی درباره ایران و روابط این کشور با ارمنستان نیز در این گنجینه موجود است.

پشتوانه و سرمایه دستنویسهای ماتناداران، بر نسخه‌های کهن ماتناداران اجمیادزین استوار است. در طول قرون، نسخه‌های خطی ارمنی از صومعه‌ها و دیرهای مختلف در ماتناداران اجمیادزین جمع‌آوری شده و این کتابخانه را به یکی از غنی ترین مخازن کتاب تبدیل کرده است.

صد و پنجاه نسخه خطی با مینیاتورهایی از دوره قاجار در این گنجینه موجود است. دو نسخه به خط وصال شیرازی در ماتناداران نگهداری می‌شود.

ناسخ التواریخ: تاریخ خلفا و اصحاب / علی محمد

روح‌بخشان

ناسخ التواریخ اثر محمد تقی لسان الملک سپهر (۱۲۱۶-۱۲۹۷ ه. ق) کتابی است در تاریخ عمومی عالم، از ابتدای آفرینش آدم تا سال ۱۲۶۷ ه. ق که دربردارنده گزارش رویدادهای روزگار نگارنده است و بعدها ذیلی بر آن نوشته و وقایع را تا سال ۱۲۷۳ ه. ق پی‌گرفته است.

